

רשות העתיקות

לגעת בעבר

מעורבות רשות העתיקות בהליכי תכנון

רשות העתיקות מופקדת על "טיפול בכל ענייני העתיקות" (כך, ע"פ חוק רשות העתיקות התשמ"ט) בישראל. עם זאת, ניסיון השנים מוכיח, כי עיגון תנאי רשות העתיקות וההוראות מטעמה לטיפול בעתיקות בתוך הליך התכנון מהווה פעולה הכרחית, הן להגנה יעילה על העתיקות עצמם ושילובם הנכון באתרם והן להליך התכנון עצמו. מעורבות זו בהליך התכנון איננה מובנת מאליה, והיא מתפתחת ומשתכללת לאורך זמן. רק לפני שנים ספורות, שילבה רשות העתיקות את תנאיה בנוגע להגנה על העתיקות בציון העובדה, כי התכנון המוצע חל באתר עתיקות וכי יש לפעול בהתאם לתנאיה של רשות העתיקות. כיום, מעגנת רשות העתיקות את ההגנה על העתיקות ושימורם בכל סוגי התכניות: החל מתכניות המתאר הארציות וכלה בתכניות המפורטות והיתרי הבנייה, וזאת במטרה להגיע לשילוב אופטימלי של העתיקות בתכנון המוצע. השינוי העיקרי (ביחס לטיפול בעבר) נובע משלושה היבטים שונים: הליך התכנון עצמו

והשלכותיו הסטטוטוריות, הצורך ב'ראיה כוללנית' בתכנון וההכרה בייחודם של 'מרקמים היסטוריים חיים', כדוגמת ערים עתיקות וגרעיני כפרים.

ההשלכות הנוגעות להליך הסטטוטורי: קביעה כללית בלבד בהוראות תכנית המתאר, המפנה את תשומת ליבו של יוזם התכנית לכך, שהשטח בו הוא מתכנן לבצע עבודות פיתוח הוא אתר עתיקות מוכרז (ואפילו קביעה מפורשת כי כל עבודה מחייבת תיאום עם רשות העתיקות ועבודה בהתאם להוראותיה) עלולה להוביל לכשלים במקרים רבים. עובדה זו באה לידי ביטוי בפסק דין הנוגע לכרם מהר"ל, בו ביקר השופט את העובדה, שרשות העתיקות לא הציבה כללים ברורים יותר לפני הענקת זכויות בנייה באתר עתיקות. כלומר, על אף שחוק העתיקות עומד בפני עצמו, ישנה חשיבות במקרים רבים להגדרה מדויקת יותר של שטחים בהם לא ניתן קטגורית לבצע עבודות אינטנסיביות בכלל; שטחים בהם שינוי ביעוד הקרקע חייב להיות מותנה בביצוע פעולות ארכיאולוגיות (כלומר, שינוי היעוד יהיה לאחר השלמת

שונות

פעילות
חינוכיתתצוגות
ארכיאולוגיותמינהל
שימורחפירות
ארכיאולוגיות

רשות העתיקות

לגעת בעבר

הביאה, לדוגמא, לשמירה על תל קיאפה ותל ירמות בהקשרם הנכון ולא "בליעתם" באמצעות בנייה סמוכה.

ערים עתיקות וגרעיני כפרים: הדרכים לשמירה על נכסי-תרבות ארכיאולוגיים והיסטוריים, בתוך מרקם אורבאני 'עתיק', שונות לחלוטין משמירה והגנה על שרידים ארכיאולוגיים במרחב הפתוח. שינוי זה נובע הן ממערך השיקולים הנוגעים לשמירה על המרקם העירוני העתיק (ולא רק על המבנה הבודד), כדוגמת שמירה על הנפחים הבנויים, על הטופוגרפיה המקורי וההשתלבות בה, והן מהצורך להתחשב בהיות המרקם שטח "חי" ומתפתח, ובמערכת האיזונים העדינה המבטיחה את מתן הפתרונות לצרכי התושבים בתוך שימור המרקם העתיק עצמו. לשם השגת איזון זה, נדרש שילוב מלא ואינטנסיבי של רשות העתיקות בתכנון של שימור ופיתוח מרקמים אלו. שילוב זה בא לידי ביטוי רב-שנים בעכו, בירושלים, ביפו ובצפת.

שחר פוני, אדר' מינהל פיקוח ברשות העתיקות

הפעולות ובהתאם לתוצאותיהן) ועוד. בנוסף, ניתן באמצעות הגדרות מפורטות בהוראות התכנית לוודא, כי נושא שימור האתרים הארכיאולוגיים עצמם ילקח בחשבון במסגרת התכנון.

הצורך בראיה כוללנית: ההגנה הפיסית בלבד על אתרי העתיקות בתוך תהליך פיתוח, איננה נכונה. הגנה מסוג זה סופה יצירת "איים" ארכיאולוגיים מוזנחים במרחב הבנוי. תיקון לתופעה זו, לדוגמא, בא לידי ביטוי בשילובה של רשות העתיקות בהכנת תכנית המתאר המקומית החדשה של ירושלים (ת.מ. ירושלים 2000). תכנית בה הוגדרו דרכי הטיפול במאה ועשרים אתרים נבחרים בעיר החדשה של י-ם, כולל הדרכים לשלבם בסביבתם הקרובה.

בנוסף, תכנון כללי מאפשר להגן על ההקשר המקורי של האתר, ולמנוע את הוצאתו מהקשרו הסביבתי כתוצאה מבנייה קרובה מדי (ללא שמירה על אזור חיץ). תפיסה זו

שונות

פעילות
חינוכיתתצוגות
ארכיאולוגיותמינהל
שימורחפירות
ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות

מנזר מרשים מהתקופה הביזנטית ובו רצפת פסיפס מרהיבה, נחשף בכניסה חורה שבצפון הנגב

נתגלה במהלך חפירות של רשות העתיקות לפני הקמת מחלף ע"י חברת נתיבי ישראל

בחפירת המנזר התגלו מכלולי כלי חרס שונים, ובהם כלי אגירה גדולים: אמפורות וקנקנים מסוגים שונים, סירי בישול, קדרות וקערות. כמו כן, נתגלו באתר כלי זכוכית רבים ומגוונים מטיפוסים השייכים לתקופה הביזנטית ומטבעות. ממצאים אלו מעידים על תרבות עשירה במקום.

* צילומים: אסף פרץ וחברת Skyview, באדיבות רשות העתיקות

בכוונת רשות העתיקות, חברת נתיבי ישראל, עיריית חורה ועמותת ואדי עתיר, לשעתק את המנזר, על פסיפסיו, לפרויקט ואדי עתיר התיירותי-חקלאי הסמוך לחורה.

בחפירת הצלה של רשות העתיקות שנערכה לצורך הקמת מחלף בכביש מספר 31 ביוזמת חברת נתיבי ישראל בכניסה לשוב חורה שבצפון הנגב, נתגלה מנזר מרשים מהתקופה הביזנטית. המבנה, שגודלו 35 מטר X 20 מטר, מחולק לאולמות שנבנו בציר מזרח מערב, מתוכם בולטים אולם התפילה ו'חדר האוכל', בשל שטיחי הפסיפסים המרהיבים בהם רוצפו.

אולם התפילה רוצף בפסיפס בדגם של עלים בצבעים מרהיבים: כחול, אדום, צהוב וירוק. אולם "חדר האוכל" רוצף בשטיח פסיפס צבעוני, ובו דגמים מעולם הצומח, עיטורים גיאומטריים, אמפורות, סלים ואף צמד ציפורים.

לדברי ד"ר דניאל וורגה, מנהל החפירה מטעם רשות העתיקות, "נראה שמנזר זה, הממוקם בסמוך לשוב הביזנטי חורבת חור, הינו חלק מרצף של מנזרים השוכנים לצידה של דרך שחיברה בין עבר הירדן לבין בקעת באר שבע".

בשטיחי הפסיפס נמצאו ארבע כתובות הקדשה בשפה היוונית המציינים את שמות ראשי המנזר: אליהו, נונס, סלומון ואילריון, ותארכי ביצוע עבודות הריצוף באולמות השונים, שמתארכים את המנזר למחצית השנייה של המאה השישית לספירה הנוצרית. אחת מן הכתובות הינה דו-לשונית, כאשר בנוסף לשפה היוונית ישנו קטע בשפה הסורית.

הכניסה למנזר הייתה מן המערב. האגף המערבי של המנזר המחולק לארבעה חדרי שירות, רוצף בפסיפס בצבע לבן אשר ברובו נהרס על ידי מפולות בעקבות קריסתו של המבנה בסוף התקופה הביזנטית.

מינהל שימור

שריד היסטורי מפואר נחשף לציבור: מזרקה מרשימה בת 2000 בגן הלאומי קיסריה

בטבורה של קיסריה הרומית הקדומה, עמד הנימפאון: מזרקה מים ציבורית ששימשה בתקופה הרומית לנוי, לשתייה וכמקום מרכזי להתכנסויות. כעת חושפות החברה לפיתוח קיסריה ורשות העתיקות בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, את הנימפאון העתיק, לרווחת המבקרים

החפירה הארכיאולוגית ירדה לעומק של כ- 3 מ'. במסגרת הפרויקט יתבצעו, בין היתר, עבודות שחזור תעלה סביב הבריכה, כולל הזרמת המים. השחזור יאפשר קיום פעילות במפלס העתיקות ויהווה נקודת ציון נוספת חשובה בגן הלאומי קיסריה.

מיכאל כרסנטי, מנכ"ל החברה לפיתוח קיסריה: "עתיקות קיסריה ממשיכות לרתק ולהציג בפני המבקר מורשת תרבותית בעלת חשיבות ברמה בינלאומית. פרויקט הקמת ושיחזור הנימפאון הינו חלק מתוך תוכנית פיתוח הכוללת פרויקטים נוספים באתר כגון: טיילת החומות, שיחזור בית הכנסת ועוד והוא מצטרף למרכז המבקרים ולתצוגת "מסע בזמן" שאנו מקיימים בנמל. מטרת התוכנית היא להמשיך ולפתח מוקדי תוכן נוספין וחדשים במרחב ההיסטורי. בזכות עושר הממצאים, ניתן להעצים את חוויית הביקור ולגרום למבקרים רבים נוספים לאלה שכבר מגיעים לבקר בנמל קיסריה, ליהנות וללמוד את סיפורה ההיסטורי הנפלא של העיר, המתמשך לאורך אלפי שנים".

רענן כסלו, ראש מינהל שימור ברשות העתיקות: "זהו פרויקט חשוב נוסף, החושף את אחד ממכמניה של קיסריה העתיקה. תחת הקרקע ומעליה טמונים שרידים רבים וייחודיים, כולל רקמה עירונית שלמה, אשר טרם נחשפה. שיתוף הפעולה החשוב בין החברה לפיתוח קיסריה, רשות הטבע והגנים ורשות העתיקות ימשך, כך אני מקווה, בשימורם, חשיפתם ופיתוחם של אוצרות מורשת נוספים מהעיר הקדומה".

* צילום: אדר' מיכל רטנר; הדמיה: אדר' מיכל רטנר, באדיבות רשות העתיקות והחברה לפיתוח קיסריה

מעטות הן ערי הנמל הקדומות שלהן היסטוריה ומורשת תרבותית עשירה ומפוארת כמו קיסריה, שממשיכה להפתיע, לשמר ולחדש. בימים אלה מובילה החברה לפיתוח קיסריה בשיתוף רשות העתיקות ורשות הטבע והגנים פרויקט חדש שמטרתו חשיפה ושימור של אחד מהמונומנטים המיוחדים שהיו נחלתה של עיר רומית מרכזית - הנימפאון הרומי, אשר נבנה בנמל קיסריה לפני כ-2000 שנה. מזרקה המים הציבורית שנחשפת בימים אלה, עמדה בטבורה של העיר קיסריה הקדומה ושימשה לנוי ולשתייה וכמקום התכנסויות מרכזי. מבנה הנימפאון היה חלק מהפינה הצפון-מערבית של במת המקדש, מסד בנוי מפואר וגדול ממדים, עליו עמדו המקדש המרכזי בתקופה הרומית הקדומה והכנסייה הביזנטית לאחר מכן.

הנימפאון נחפר לראשונה לפני 53 שנים על ידי הארכיאולוג פרופ' אברהם נגב ובשנות ה-90 הושלמה חפירתו על ידי הארכיאולוג ד"ר יוסף פורת. לאחר מכן כוסה על מנת לשמור עליו. כעת החליטו החברה לפיתוח קיסריה ורשות העתיקות בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, לחשוף מחדש את הממצא המרשים ולהציג אותו, לרווחת הציבור. החשיפה מתבצעת על ידי הארכיאולוג ד"ר פטר גנדלמן, והתכנון - על ידי אדריכלית מיכל רטנר מרשות העתיקות.

תצוגות ארכיאולוגיות

רצפת פסיפס בגן 'יד לבנים' בשכונת קריית נורדאו, נתניה

* צילומים: באדיבות רשות העתיקות

בשנת 2004 במסגרת עבודות פיתוח לסלילת כביש בקריית נורדאו דרום בנתניה, נתגלה אתר עתיקות שנהרס באורח קשה בתקופה המודרנית. במהלך חפירות ארכיאולוגיות במקום נחשפו שרידי יישוב ביזנטי מוקף חומה המתוארך למאה ה-6 לסה"נ.

היישוב נמצא על הדרך המובילה מקיסריה לירושלים ושימש ככל הנראה כתחנת דרכים עבור צליינים. בהתאם לתפקידו נבנו באתר כנסייה ומבני לינה. בנוסף נחשפו דרך שניגשה אל היישוב מכיוון הים, מחצבה קדומה ובית בד.

היישוב ננטש בצורה מסודרת והסיבות לעזיבתו לא ידועות.

רצפת הפסיפס של הכנסייה כוללת עיטורים גיאומטריים וצמחיים האופייניים לתקופה הביזנטית.

הפסיפס מורכב ממספר שטיחים: שטיח עם דגם גיאומטרי המורכב ממשולשים בגווני אדום-שחור וריבועים באותם גוונים על רקע לבן, היוצרים דגם של צלבים; שטיח נוסף מעוטר בדגמים צמחיים וגיאומטריים יחד. הדגם הגיאומטרי המעטר את מרכז השטיח עשוי מרובעים, משושים ודלתונים בגוונים שחור ואדום על רקע בהיר, מסביב לו מסגרת מעוטרת בדגם צמחי של עלי קיסוס בגוונים של כחול ואדום.

חלק נוסף של שטיח שלישי, ממנו שרד רק חלק קטן, מעוטר בדגם פרחוני של פרחים בגוון שחור-אדום על רקע לבן.

פעילות חינוכית

לגעת בעבר: ילדי שכונת גילה מגלים את אתר העתיקות חורבת ארזה, שליד ביתם

ביוזמת רשות העתיקות ובית ספר אריאל

רשות העתיקות החלה לאחרונה בפעילות החושפת תלמידים בשכונת גילה למורשת המקומית ולאתר העתיקות חורבת ארזה, השוכן ממש ליד בית הספר אריאל (מוכר לתושבי שכונת גילה כ"גבעת חזני"). בפעילות משתתפים תלמידי שכבה ו' בבית הספר.

הפעילות כוללת מפגש עם ארכיאולוג, היכרות בכיתה עם החיים בעת העתיקה, והתנסות בעבודה ארכיאולוגית בשטח: קיום סקר ארכיאולוגי, חפירה, שילוט האתר, ניקיון ועוד.

אופי הממצאים באתר חורבת ארזה הוא חקלאי בעיקרו- בורות מים, מקווה טהרה גתות ליין, ועוד- ממצאים המעידים על כך שהיה חלק מהעורף החקלאי של ירושלים הקדומה.

לאחרונה התקיים מפגש ראשון, מוצלח בשטח, בו התלמידים ערכו היכרות עם האתר. הילדים התחלקו לפעילות בשתי "תחנות"- באחת מהן התקיים סקר של האתר בשיתוף החברה להגנת הטבע, ובשנייה החלו התלמידים בחשיפת גת לייצור יין. בהמשך מתוכננת פעילות נוספת בשיתוף עם ההורים.

* צילומים: באדיבות רשות העתיקות

שונות

חוגגים פסח עם רשות העתיקות

* המרכזים הארכיאולוגיים-חינוכיים של רשות העתיקות יפעילו במהלך הפסח סדנאות בנושאים הקשורים בארכיאולוגיה. הפעילויות החוויתיות חושפות את המשתתפים לעולם הממצאים העשיר שנתגלה בחפירות ארכיאולוגיות ברחבי הארץ. [לחץ למידע על הפעילויות](#)

מעבר לים...

* ארץ ישראל, שימשה מטבע מיקומה הגיאוגרפי ארץ מעבר ואזור מפגש לספינות, לסוחרים וסחורות, לצבאות ואוכלוסיות זרות שהתיישבו בה במרוצת ההיסטוריה והותירו אחריהם שפע של עדויות לפעילות ימית ענפה ולהתיישבות לאורך החוף. [לחץ לתערוכה המקוונת: מעבר לים](#)

ימי עיון וכנסים

* הקונגרס הארכאולוגי הארבעים בישראל, יתקיים ביום חמישי, ה- 10/4/2014 במוזאון הכט, אוניברסיטת חיפה [לחץ למידע נוסף ולחברת התקצירים](#)

* 'בחוכמה יבנה בית', יום העיון השני בסדרה המשותפת לתחום חפירות, סקר ומחקר ברשות העתיקות ולמכון לארכאולוגיה באוניברסיטה העברית, יתקיים ביום חמישי, ה- 15/5/2014 באוניברסיטה העברית בירושלים [לחץ למידע נוסף ולחברת התקצירים](#)

הודעות לעיתונות

* [ארונות קבורה עתיקים מלפני 2000 שנה ובהם עצמות נפטרים יהודיים מתקופת בית המקדש השני, נתפסו בירושלים](#)

* [קרן מנדל תורמת להקמת הספרייה הגדולה ביותר לארכיאולוגיה במזרח התיכון והארכיון המדעי הלאומי לארכיאולוגיה של ארץ ישראל - בקריה שמקימה רשות העתיקות בירושלים](#)

עריכה והפקה מירב שי תכנים יולי שוורץ, מירב שי, עדנה אייש, שחר פוני

עריכה גרפית ערן צירמן תודות ענבל בצלאל- פיסצקי

